

بنام خدا

« صفحه های سنگی فارسی، اسنادی تاریخی با ویژگی های منحصر به خود و متعلق به دوره ای بالغ بر شصت سال (1277 تا 1337 شمسی) هستند که تلاش برای حفظ و نگهداری آنها وظیفه ای ملی و خدمتی فرهنگی است. مسیر تولید صنعتی و عرضه این صفحه ها از ضبط، تولید تا بازاریابی و توزیع، تهیه و ارائه مدارک و مستندات را ناگزیر می ساخته که قابل اعتماد بودن و سندیت صفحه های سنگی را در قیاس با سایر اسناد تاریخی، حتی لوله های فونوگراف موجود در ایران افزون می سازد. صفحه های سنگی، ارزشمند ترین اسناد در عرصه شناخت موسیقی کهن ایرانی هستند؛ زیرا نقطه آغاز در حفظ و انتقال صنعتی عین موسیقی ایرانی در شرایطی بوده اند که حتی نت نویسی، قادر به حفظ و انتقال تمامی ظرایف آن نبوده است.

صفحه های سنگی، عمده ترین منابع شنیداری برای مطالعات زبان شناسی و گویش های مردم در مناطق گوناگون و پژوهش در فولکلور و فرهنگ مردم، اسنادی بکر در تاریخ بازیگری و نمایش در ایران، پژوهش در تاریخ سیاسی و حاوی نکاتی قابل توجه برای نقد و نگارش علمی تاریخ معاصر موسیقی و شرح حال و زندگی نامه و خاطرات هنرمندان می باشند. در فاصله زمانی 1277 تا 1337 شمسی (1899 تا 1959 م)، 22 نوبت ضبط صفحه، توسط کمپانی های خارجی از موسیقی ایرانی به عمل آمده که آمار آن تا پیش از جنگ جهانی اول به بیش از 1000 روی صفحه می رسد و با لحاظ کردن صفحه های فارسی ضبط شده در قفقاز، عثمانی و هند، نهایتاً 2000 روی صفحه می گردد¹ و این در حالی است که تاکنون، کل صفحات شناسایی شده از این مجموعه در آرشیو صدا و سیما و آرشیوهای دیگر به 1500 عدد بالغ نمی گردد و پیداست که بسیاری از این صفحه ها، نسخه هایی منحصر به فرد می باشند و برای حفظ و نگهداری آنها، باید تلاشی جدی صورت پذیرد.

مجموعه حاضر، آثار ضبط شده از تار درویش خان بر روی صفحات سنگی است، توضیحات آن را می توانید در قسمت دیسکوگرافی بخوانید. از آنجایی که مؤسسه آوای مهربانی، رسالت خود را در مستند سازی و حفظ این آثار می داند، بدین خاطر تا حد امکان از پالایش کامپیوتری به دلیل از بین رفتن هارمونیک های پایه صوت، خود داری ورزیده و رعایت امانت داری را نموده است.

به منظور بهبود کیفی این آثار، از عموم علاقمندان و دانش پژوهان این عرصه دعوت می شود تا در صورت یافتن نسخه های بهتر، مؤسسه آوای مهربانی را در جریان امر، قرار دهند. جا دارد از پژوهشگران محترمی که با استفاده از پژوهشهای آنها مطالب این دفترچه آماده شده جناب آقایان امیر منصور، بهروز مبصری و سلمان سالک تشکر و قدردانی شود.

مؤسسه فرهنگی هنری آوای مهربانی

عاصمه فندرسکی

¹ - حداکثر 3200 صفحه 78 دور، مشتمل بر 350 صفحه یکرو و 2850 صفحه دور و از افراد ایرانی ضبط شده است. صفحه های فارسی ضبط شده از هنرمندان در قفقاز و هند در این آمار لحاظ نشده است. جمع تقریبی مدت آثار ضبط شده فارسی روی صفحه های 78 دور مذکور بالغ بر 18000 دقیقه یا 300 ساعت می باشد. (امیر منصور، masterclass: دیسکوگرافی، آموزشگاه موسیقی آوای مهربانی، اسفند 85 و نیز ریش ژورنال صفحه سنگی، ش 1-8، امیر منصور)

غلامحسین درویش (1251-1305 شمسی)

بیوگرافی

بهرز مبعری

در طالقان متولد شد. پدرش حاجی بشیر که مختصر سه تاری می نواخت، اهل روستای زیدشت طالقان بود که بین شهراسر و گلینک قرار دارد. حاجی بشیر او را درویش صدا می کرد که بعد ملقب به درویش خان شد. درویش خان در سن 11 سالگی به دسته موزیک دارالفنون راه یافت ابتدا به فراگیری طبل کوچک و سپس به نواختن شیپور پرداخت؛ بعدها به خط نت نیز آشنایی یافت. پس از آن به عضویت دسته مخصوص عزیز السلطان درآمد و به طبالی مشغول شد.

در محضر اساتید زمان میرزا عبدالله و جناب میرزا حسینقلی به فراگرفتن سه تار و تار پرداخت. با کمک استادش جناب میرزا حسینقلی به عنوان نوازنده تار جزو دستگاه شعاع السلطنه پسر مظفرالدین شاه درآمد و وقتی والی فارس شد درویش نیز به شیراز رفت و در همانجا ازدواج کرد. حقوقی که شعاع السلطنه به او می پرداخت کفاف مخارجش را که صاحب یک دختر نیز شده بود نمی داد؛ بدین خاطر مجبور شد که در محافل دیگر هم به نوازندگی بپردازد، وقتی خبر به شعاع السلطنه رسید دستور قطع انگشتان دست وی را صادر کرد، اما با شفاعت مرحوم کمال السلطنه پدر صبا از این مجازات جان سالم بدر برد.

پس از این ماجرا به صرافت افتاد که از دستگاه شعاع السلطنه بیرون آید تا اینکه برای یکی از دوستانش که در سفارت انگلیس بود شرح حال خود را بیان کرد و به توصیه دوستش در سفارت انگلیس مقیم شد. درویش خان می گفت هر روز فراش شعاع السلطنه جلوی در سفارت می آمد و برایم موج می کشید به خیالش من گنجشکم! من سیه چرده هستم ولی برده نیستم.

عاقبت طنین سحر انگیز تار درویش خان که آهنگ پیانوی همسر سفیر را در سفارتخانه همراهی می کرد کار خود را کرد و همسر سفیر که سخت شیفته هنر درویش خان شده بود از سفیر خواست که پا در میانی کرده درویش خان را آزاد نماید بدین ترتیب درویش خان از دستگاه شعاع السلطنه رهایی یافت و بعد به سلک دراویش اهل صفا در آمد و به ظهیر الدوله سر سپرد. پس از آن اقدام به تأسیس کلاس موسیقی کرد، شاگردانش او را «با پیرجان» صدا می زدند و در پایان دوره به اخذ گواهی نامه و مدال طلای تبریز از دست استاد خود می شدند.

در کنسرت های آن زمان که در انجمن اخوت بود شرکت می کرد و همواره ریاست ارکستر را به عهده داشت. تصنیف ها و پیش درآمدها و رنگ های زیبایی ساخت که از لحاظ ریتم و تنوع و ملودی و ترکیب وزن های 3/4 و 6/8 قطعات ضربی، نمونه های زیبایی از الگوی آهنگسازی در حیطه فرهنگ اصیل موسیقی ایرانی است. درویش خان سیم ششم را به تار اضافه کرد.

در اواخر عمر از نظر معیشت در عسرت بود و منزل مسکونی اش را فروخت.

مرتضی نی داوود شاگرد برجسته درویش خان در مورد مرگ وی در مصاحبه ای به سال 1355 برای آقای مبشر نوازنده ویلن چنین می گوید:

درویش خان مرا مثل فرزند خود دوست می داشت و نامم را او انتخاب کرد (مرتضی) و من خلیفه کلاس او بودم. درویش خان خیلی زود فرسوده شد سن زیادی نداشت با تصادفی که به خودش هیچ آسیبی نرسید فوت کرد؛ یک اتومبیل از شمال خیابان به جنوب در حرکت بود و درشکه درویش خان بالعکس با اتومبیل تصادف کرد اتومبیل به اسبهای درشکه خورد و اسبها زخمی شدند» به گفته عارف قزوینی بر اثر ضربتی که به سر او وارد آمد به سختی صدمه دید و پس از لحظه ای جان سپرد.

نکته جالب اینکه شایع شده مرگ درویش خان به عنوان اولین تصادف در تاریخچه راهنمایی و رانندگی به ثبت رسیده است؛ در حالیکه بر طبق اسناد روزنامه های آن زمان پیش از تاریخ فوت درویش خان نیز اخبار تصادف وجود دارد.

از درویش خان دختری به نام قمر باقی ماند که تا اوایل سالهای دهه 1370 در قید حیات بود. درویش خان در 2 آذرماه 1305 دار فانی را وداع گفت مقبره اش در آرامگاه ظهیرالدوله در دربند تهران است.

منابع مورد استفاده:

- 1- سرگذشت موسیقی، روح ا... خالقی
- 2- مشاهیر طالقان، اسماعیل یعقوبی
- 3- مصاحبه صوتی نی داوود(از آرشبو استاد مهدی کمالیان)
- 4- شرح زندگانی استاد غلامحسین درویش، حسینعلی ملاح

دیسکوگرافی آثار درویش خان^۲

درویش خان از برجسته ترین و مؤثرترین چهره ها در تاریخ موسیقی ایران و سیر و تحول آن است در این مقاله به جنبه هایی از روحیات درویش و ملاحظات درباره سفرهای وی در جهت ضبط صفحه، پرداخته می شود.

در سال 1906 میلادی مطابق با 1284 شمسی، زمانی که نمایندگان کمپانی گرامافون برای ضبط صفحه به ایران می آیند از طریق مسیو لومر و دربار به شناسایی هنرمندان می پردازند. صفحات سری اول ضبط شده به موسیقی قشون و دسته موسیقی دارالفنون اختصاص داشت. بعد از بیماری لومر و خارج شدن وی از مسیر ضبط صفحات، جهت کلی ضبط این آثار از موسیقی قشون و کارهای مطربی و سیاه بازی به موسیقی دستگاهی می رود تا اینکه آخرین صفحه ها به ضبط دوره کامل موسیقی ایرانی (هفت دستگاه) می انجامد.

آثار ضبط شده از درویش خان در اولین دوره ضبط صفحه در ایران 1909م/1284شمسی

صفحات گرامافون در این دوره در 3 سباز ضبط شده است شامل صفحات 7 اینچ، 10 اینچ و 12 اینچ. از سری صفحات 7 اینچی یا 17/5 سانتی 3 اثر با تار درویش همراهی شده که سید احمد خان در آنها آواز خوانده است. آواز دشتی، آواز حجاز با تصنیف و آواز منصوری. بر روی صفحات 10 اینچی یا 25 سانتی متری که بعداً به اندازه استاندارد صفحه های 78 دور تبدیل شد، 5 اثر در دستگاه ماهور ضبط شده است. تنها یک اثر نیز بر روی صفحه 12 اینچی یا 30 سانتی ضبط شده است.^۲

پس به طور کلی در سال 1906، 9 اثر از درویش خان ضبط شده که 6 اثر آن دستگاه ماهور است و در این صفحات درویش خان، سید احمد خان را همراهی می کند.

این مسأله که از شخصیت بارزی چون درویش در عرصه موسیقی آن زمان تنها در روزهای پایانی اقامت نمایندگی کمپانی در تهران، صفحه ضبط شده و یا آخرین صفحات ضبط شده متعلق به ایشان است، محل بحث و مورد ابهام است و نقل قولهای متفاوتی در این زمینه شده است. از هامبارتسوم، مباشر و هماهنگ کننده برنامه ضبط صفحات در سفر پاریس

^۲ - برگرفته از سخنرانی جناب آقای امیر منصور در نوزدهمین نشست پژوهشی مؤسسه آوای مهربانی ویژه درویش خان 27 شهریور / 83

^۳ . 012097 ماهور (6)، عراق با تصنیف و رنگ، آواز سید احمدخان، تار درویشخان

که قرار بود نمایندگانی فروش صفحات را داشته باشد نقل شده که نمایندگان کمپانی عاقبت با هنرمندان ایرانی به توافق می‌رسند که به ازای ضبط صفحات، چند متر پارتیج ماوت انگلیسی به عنوان دستمزد دریافت کنند و این مسأله موجب اختلاف بین درویش خان و آقا حسینقلی شد به طوری که درویش به میرزا حسینقلی می‌گوید: تو چرا ما را اینقدر ارزان فروخته ای.... به هر حال این مسأله با روحیات درویشی و خلق و خوی وی منافات دارد و محل تردید است. اگر چنین مسأله‌ای مربوط به سال 1906 باشد بسیار بعید به نظر می‌رسد؛ زیرا آقا حسینقلی از ابتدا در جریان ضبط صفحات نبوده و بعداً وارد آن شده است و یا به گفته علی اکبر خان شهنازی در خاطراتش (زمانی که به سال 1912 دوتا صفحه یعنی چهار ترک از ایشان ضبط می‌شود) می‌گوید جناب میرزا پدرم یک روز من را صدا کردند گفتند "برو پیش هامبارتسوم و خودت را آماده کن که بیات ترک و افشاری را بر روی صفحه پر کنی که اثری ازت باقی بماند برای آیندگان". مشخص می‌شود که دیدگاه میرزا حسینقلی چگونه بوده؛ به هر حال اینها مطالبی است که نقل شده و احتمال صحتش بالا نیست.

آثار ضبط شده از درویش خان در سفر لندن (1909م)

درویش خان در سفر پاریس (1907م) حضوری نداشت، بنابراین انگیزه بیشتری برای استقبال از سفر لندن داشته است. سفر لندن در آوریل 1909 اتفاق افتاده و روز شمار ضبط ترک‌ها ثبت شده است. در این سفر، گروه 8 نفری از هنرمندان از دو خواننده و شش نفر نوازنده تشکیل شده و در اولین سری صفحات ضبط شده، درویش خان حضور دارد. در 12 آوریل که روز اول سفر است 22 اثر ضبط می‌شود که 8 اثر آن با تار درویش همراه است. روز 13 آوریل 31 اثر ضبط می‌شود اما اثری از تار درویش در آن نیست. در روز چهاردهم 34 اثر ضبط می‌شود که در 3 ترک آن درویش ساز زده و در روز پانزدهم 25 ترک ضبط می‌شود که 10 ترک یعنی 40٪ آن اختصاص به تار درویش دارد. روز شانزدهم معلوم نیست چه اتفاقی می‌افتد که درویش از 31 اثر ضبط شده دو اثر سولو دارد یک بیداد و دیگری رنگ بیداد، بعد از آن دیگر اثری از وی در میان آثار ضبط شده موجود نیست تا روز آخر یعنی فاصله‌ی دوازدهم تا بیست و سوم که درویش خان دو اثر دیگر در دستگاه ماهور ضبط می‌کند. این 10 روز زمانی بوده که استودیوی کمپانی گرامافون به آنها داده و آقای گایسبرگ صدابرداری آنها را به عهده داشته است و دقیقاً در این ده روز و سه روز که تعطیلی داشتند 250 ترک را ضبط می‌کنند. در این فاصله صفحه‌های 10 اینچ ضبط می‌شود. روز هفدهم و نوزدهم و بیستم و یکم صفحه‌های 12 اینچ ضبط می‌شود که بزرگ‌تر است و یک دقیقه زمان بیشتری برای پخش اثر گنجایش دارد. حدوداً 28 اثر از صفحه‌ی دوازده اینچ از سفر لندن موجود است که در تمام آنها حتی یک اثر هم از درویش وجود ندارد، یعنی روز پانزدهم ده اثر از بیست و پنج اثر مال درویش است که در روز شانزدهم به دو اثر می‌رسد و قطع می‌شود تا روز آخر که روز بیست و سوم یعنی یک هفته بعد است. شاید در این فاصله مریض شده باشد در حدی که نتوانسته ساز بزند؛ ولی آثار و علائم دلالت به چیز دیگری می‌کند. یک احتمال این است که روند ضبط صفحات، مطابق پیش بینی و میل و سلیقه او نبوده؛ زیرا در سفر لندن دو جریان وجود دارد؛ یک جریانی که نماینده‌ی موسیقی سنتی ایران است و یک جریانی که به سرعت دارد غربی می‌شود و تحت تأثیر مدرنیته مدافع جایگزینی سازهای غربی با سازهای اصیل یعنی ویلون به جای کمانچه و پیانو به جای سنتور است. حسین خان هنگ آفرین در این سفر حضور دارد و باقرخان رامشگر نوازنده کمانچه هم هست، پیانو حبیب الله خان مشیر

همایون هم به شدت در سفر لندن تاثیر می گذارد و روزهای آخر فقط کارهای پیانو ضبط شده است. حتی در آثاری که دیگران هم دو نفری اجرا می کردند صدای پیانو مشیره‌هایون به گوش می رسد.

به هر حال این دو جریان وجود داشته هر چه که از روز اول ضبط آثار می گذرد وزن آن جریانی که موسیقی ایرانی را با سازهای ایرانی نمایندگی می کرده کاهش پیدا می کند. خواننده ها که نقطه اجماع بودند یعنی به همراه هر سازی یا طاهرزاده می بایست می خوانده یا رضا قلی خان، اما در دسته اول نوازنده ها درویش خان، اسدالله خان و باقرخان و در جریان دوم مشیره‌هایون، اکبرخان فلوتی و حسین خان هنگ آفرین هستند. در این مسیر هر چه به طرف جلو می می رویم وزن سازهای غربی افزایش و وزن سازهای ایرانی کاهش پیدا می کند و جالب است که در سال 1906 تمام صفحه های 12 اینچ که قابلیت ضبط بیشتری داشتند و شاید مهم تر بودند به آثار میرزا حسین قلی، درویش خان، اسدالله خان، باقر خان و میرزا عبدالله یعنی چهره های خیلی برجسته اختصاص دارد؛ اما تقریباً 80٪ درصد صفحه های بزرگ سفر لندن متعلق به کارهای مشیره‌هایون است، بجز یک درصدی اکبرخان فلوتی و یکی دو عدد حسین خان هنگ آفرین یک اثر هم ساز ایرانی در این صفحه ها نیست. اولین روزی که روی صفحه های بزرگ ضبط می کنند روز هفدهم بوده که شش اثر ضبط می شود. آیا واقعا به درویش خان بر می خورد و یا اینکه این جریان را می بیند و ذره ذره خودش را کنار می کشد. دلایل هر چه بوده باشد اما در این نکته تردیدی نیست که درویش خان این راه طولانی و دور و دراز سفر از تهران از طریق انزلی و روسیه را تا لندن طی کند ولی اثری ضبط نکند خیلی عجیب است. درویش خان در روز آخر یک کار سولو و یک کار هم با ارکستر اجرا می کند، فهرست کامل آثار ضبط شده از درویش خان را می توانید در جدول دیسکوگرافی سفر لندن ملاحظه نمایید.

آثار ضبط شده از درویش خان در سفر تفلیس (1914م)

اعضای گروه در این سفر، درویش خان، طاهرزاده و باقرخان هستند به جای پنج نفر دیگری که در سفر لندن بودند افراد دیگری جایگزین شدند. در فاصله بین این 2 سفر اتفاقی می افتد که اطلاعاتی در مورد تاریخ ضبط موسیقی برای ما دارد در سال 1912 باز در تهران صفحه ضبط می شود و از کسانی که در سفر لندن بودند فقط و فقط صدای ساز اسدالله خان را می شنویم که تا می زند. حتی باقرخان که فعال ترین هنرمند دوره قاجار است و در همه سفرها بود و آثاری هم از وی مانده در این دوره اثری از او ضبط نشده است.

از سفر تفلیس آمار و مستندات کاملی در دست نیست. به مواردی برخورد کردیم و به دستمان رسیده و در آثار و مستندات مکتوب دیده ایم، به طور اجمال می توان گفت که قطعا بیش از دویست اثر در این سفر ضبط شده است. در سال 1914 صفحات دو طرفه شده بوده و تعداد محدودی از آنها به دست ما رسیده است.

نتیجه

در 1906 از درویش خان 9 اثر ضبط شده در 1909 لندن ایشان 23 ترک ضبط می کنند یکی یا دو تا قالبیش اشکال پیدا کرده و نتوانسته اند آن را تولید کنند 21 یا 22 ترک از ایشان ضبط شده که به صورت مجدد تکثیر و تولید شده و در سفر تفلیس حداقل 100 اثر از ایشان باید ضبط شده باشد که متأسفانه هم زمان شدن تولید، تکثیر و حمل آن ها به ایران با جنگ جهانی اول در 1914 مقارن با شروع جنگ جهانی به آلمان رفته و از آلمان هم اطلاعاتی به دست ما نرسیده است.

دیسکوگرافی درویش خان 1906 م (9 ترک)

شماره صفحه	دستگاه ، آواز ، قطعه
4-12083	دستگاه ماهرور ، درآمد (نمره 1)
4-12084	بیات ترک داخل ماهرور (نمره 2)
4-12085	تصنیف کار عمل (نمره 3)
4-12086	آواز فیلی (نمره 4)
4-12087	آواز دلکش (نمره 5)
12098	
3-12692	عراقی با تصنیف و رنگ (نمره 6 ماهرور)
3-12693	آواز دشتی ، تصنیف ارمنی ، رنگ ایرانی
3-12694	آواز حجاز با تصنیف عرب و رنگ
	آواز منصوری با اشعار منصوری

دیسکوگرافی درویش خان 1909 م (28 ترک)

شماره صفحه	نوازندگان ، همراهان	دستگاه ، آواز ،
قطعه		
7-12000	طاهرزاده ، درویش خان - تار - بیات ترک	
7-12005	طاهرزاده ، درویش خان - تار	دشتی
7-12014	طاهرزاده ، درویش خان - تار	افشاری
7-12006	طاهرزاده ، درویش خان - تار	راک
7-12011	طاهرزاده ، درویش خان - تار	بیات اصفهان
7-12013	درویش خان - تار	رنگ اصفهان
7-12032	آقا سید حسین (طاهرزاده) ،	
غلامحسین خان (درویش) - تار		
7-18002	درویش خان - تار	شوشتری
7-12034	طاهرزاده ، درویش خان - تار	رنگ شوشتری
7-12035	آقا سید حسین (طاهرزاده) و رضاعلیخان ،	
درویش خان - تار		تصنیف شهنواز
7-12071	طاهرزاده ، درویش خان - تار	
ابوعطا (این صفحه خراب شده است)		
7-12063	آقا سید حسین (طاهرزاده) ، غلامحسین خان	

- حجاز (درویش) - تار
7-12064 طاهرزاده ، درویش خان - تار
- تصنیف حجاز 7-12065 طاهرزاده ، درویش خان - تار
- تصنیف گیلکی 7-12066 طاهرزاده ، غلامحسین خان درویش - تار
7-19271 درویش خان - تار
- رنگ بیات کرد 7-12067 طاهرزاده ، درویش خان - تار
- سه گاه 7-12068 طاهرزاده ، درویش خان - تار
- زابل - سه گاه 7-12069 طاهرزاده ، درویش خان - تار
- سه گاه - مخالف 7-12070 حسین خان (طاهرزاده) ، درویش خان - تار
تصنیف سه گاه - رنگ
- 7-12012 رضاقلیخان و درویش خان - تار
تصنیف بیات اصفهان
- 7-12013 رضاقلیخان و درویش خان - تار
رنگ
- 7-12015 رضاقلیخان درویش خان - تار
تصنیف افشاری
- 7-12033 رضاقلیخان درویش خان - تار
تصنیف شوشتری
- 7-12035 رضاقلیخان طاهرزاده، درویش خان - تار
تصنیف شهنواز
- 7-19250 درویش خان - تار
- بیداد 7-19272 درویش خان - تار
- رنگ بیداد 7-19251 درویش خان - تار
- ماهور و دلکش

19273-7 درویش خان - تار

رنگ ماهور

دیسکوگرافی درویش خان در سفر تفلیس، 1914 (آثار موجود)

شماره صفحه	دستگاه ، آواز	همراهان
98307	شور	آواز طاهرزاده - تار : درویش خان
98308	شهناز	
98324	افشاری	

تالیفات درویش خان (نت نویسی)*

شماره عنوان:

- 1- پیش درآمد
- 2- پیش درآمد راک (ماهور)
- 3- چهار مضرب ماهور
- 4- تصنیف ماهور (زمن نگارم)
- 5- تصنیف ماهور (دائم مه من)
- 6- تصنیف ماهور (شب وصل)
- 7- رنگ ماهور (قهروآشتی)
- 8- رنگ ماهور (دوم)
- 9- مارش (ماهور)
- 10- پولکا (ماهور و چهارگاه)
- 11- حصار (چهارگاه)
- 12- رنگ همایون
- 13- پیش درآمد شوشتری
- 14- رنگ شوشتری
- 15- رنگ اصفهان 10 (پریچهر و پریزاد)
- 16- رنگ اصفهان (غنی و فقیر)
- 17- تصنیف ایران هنگام کار است
- 18- پیش درآمد سه گاه (صبحدم)
- 19- تصنیف سه گاه (صبحدم)
- 20- تصنیف سه گاه (عروس گل)
- 21- رنگ سه گاه

- 22 پیش درآمد ابوعطا
- 23 پیش درآمد ابوعطا (دوم)
- 24 تصنیف حجاز ابوعطا (بهار دلکش)
- 25 رنگ ابوعطا
- 26 پیش درآمد افشاری
- 27 تصنیف افشاری (بادخزان)
- 28 رنگ افشاری
- 29 پیش درآمد افشاری (دوم)
- 30 رنگ افشاری (دوم)
- 31 رنگ اصفهان (سوم)
- 32 دوضربی افشاری

*برای دسترسی به نت این آثار ر.ش به کتاب آثار درویش خان، ارشد تهماسبی.

تجزیه و تحلیل شیوه نوازندگی درویش خان

سلمان سالک

به طور کلی شیوه تار نوازی درویش خان را می توان به سه دوره تقسیم کرد:

- 1- دوره اول از ابتدای نوازندگی تا اولین دوره ضبط صفحه گرامافون یعنی 1284 شمسی که در واقع دوره شاگردی وی محسوب می شود و درویش خان عضو دسته های دربار بوده و زیر نظر استاد خود یعنی میرزا حسینقلی تار می نواخته است.

در این دوره درویش به سبک میرزا حسینقلی تار می زند و تکنیک نوازندگی وی در چهارچوب ردیف قرار دارد. سعی درویش در این دوره حفظ کامل سنت نوازندگی تار است که از خاندان فراهانی به آنها منتقل شده است.

- 2- دوره دوم از سفر لندن (1288 شمسی) تا سفر تفلیس (1293 شمسی) است . که شیوه نوازندگی وی در این دو دوره تقریباً شبیه به هم است ولیکن آثار ضبط شده در 1293 شمسی از پختگی بیشتری برخوردار است. در این آثار درویش خان به شیوه ای منحصر به فرد دست یافته و همراه با حفظ تکنیکهای سنتی و روش استادان خود ، ابتکاراتی را در نواختن تار ایجاد می کند که بعد از وی سبک نوازندگی تار دگرگون می شود.

از خصوصیات شیوه دوره دوم اجرای پیوسته نغمات با ریزهای پر و متصل است که جملات موسیقی را به آواز و سازهای کششی مثل کمانچه و نی نزدیک می کند و آن انقطاعی که به هنگام اجرای نغمات در سازهای مضرابی به وجود می آید بر طرف می شود. همچنین از واخوان به صورت دائم استفاده می کند و به نوعی به سه تار که به این ساز هم تسلط زیادی داشته نزدیک می شود. درویش خان در پایه چهارمضرب نیز ابداعاتی دارد و چهارمضربهای خراشان از ابداعات وی است. در این شیوه ریز پر دائم نواخته می شود و جملات در بین ریز با اکسانهای مضرب باید ادا شود و مضرب مثل پر پروانه دائماً در حال حرکت است و پنجه به حالت سبکیال روی دسته ساز حرکت می کند.

3- دوره سوم پس از سفر تقلیس تا پایان عمر وی است. در این دوره اثری از ایشان ضبط نشده و نمی توان راجع به شیوه تار نوازی وی به طور قطعی صحبت کرد. اما پس از ضبط این آثار شروع به ساختن آهنگهای جدیدی می کند که بعدها باعث تغییر و تحول در موسیقی ایران می شود. گردش ملوی این آهنگها نشان از تغییر شیوه در تارنوازی وی دارد. این آهنگها شامل پیش درآمد، رنگ، ضربی و تصنیف است که روش آهنگسازی درویش در این آثار متفاوت از روش آهنگسازی قدما و یا روش سنتی است. تأثیر درویش خان از فضای زمان خود یعنی فضای اجتماعی پس از مشروطه و فضای اجتماعی اوایل دوره رضا شاه کاملاً مشهود است. همکاری و دوستی وی با ملک الشعرای بهار منجر به ساخت تصنیفهای سیاسی مثل «ز من نگارم» و «ایران هنگام کار است» و ... می شود. همچنین استفاده از ریتمهای موسیقی غربی و تمهای آنان مثل قطعه پولکا در ساخته های وی دیده می شود. اکثر این آهنگها برای اجرا در کنسرتهاى انجمن تنظیم می شده و به منظور گروه نوازی و همراهی با ارکستر ساخته شده اند.

از جمله شاگردان وی که شیوه نوازندگی آنها به درویش خان نزدیکتر است می توان در تار از موسیقی معروفی و ارسلان درگاهی و در سه تار از ابوالحسن صبا و نورعلی خان برومند نام برد؛ البته وی شاگردان برجسته دیگری مثل مرتضی خان نی داود و یحیی زرنجنه داشته که شیوه نوازندگی آنان نیز تحت تأثیر خودش است. درویش خان به مفهوم یک موسیقیدان نو آور و مبدا همان درویش خان دوره سوم است و آنچه که از آثار ایشان یاد می شود مربوط به کارهای هفت یا هشت سال آخر عمر وی میباشد. کمتر نوازنده ای امروز به سبک درویش خان ساز می زند و همگی جز آثار ساخته شده وی چیزی نمی زنند. در حالی که شیوه تارنوازی وی بسیار اکتیو و پر تحرک بوده و از شیوه های نوازندگی پر تحرک امروزی سخت تر و جالب تر است؛ زیرا نه تنها بدیع و کامل است بلکه با خصوصیات موسیقی اصیل ایرانی و به خصوص آواز ایرانی سختیت تام دارد.